

PROBLEMY DYDAKTYCZNE NAUK SPOŁECZNYCH

EDMUND FRYCKOWSKI
WSP w Bydgoszczy

DWA RODZAJE OBECNOŚCI FILOZOFII W SZKOLE WYŻSZEJ KSZTAŁCĄCEJ NAUCZY-
CIELI

1. Wstęp

Jesteśmy często świadkami wypowiedzianych w różnych miejscach opinii o malejącej kulturze filozoficznej naszego społeczeństwa. Przyczynę tego zjawiska upatruje się przede wszystkim w tym, że w szkole średniej nie ma filozofii jako przedmiotu nauczania a i nauczyciele przedmiotów szczegółowych raczej rzadko podejmują refleksje światopoglądowo-filozoficzne, które przecież zawarte są w teoretycznej warstwie tych dyscyplin. Przyczyna tego ostatniego faktu tkwi z kolei w systemie kształcenia nauczycieli. Droga prowadzi więc do szkoły wyższej kształcącej nauczycieli, zwłaszcza wyższej szkoły pedagogicznej. W niniejszym artykule chcemy przedstawić problem obecności filozofii w szkole wyższej i to obecności dwojakiej: jako przedmiotu nauczania i jako swoistej orientacji metodycznej, zmierzającej do podejmowania na zajęciach z różnych przedmiotów problematyki filozoficznej, skłaniającej studentów do pogłębiania zagadnień z filozofii i refleksji światopoglądowych. Tym dwom rodzajom obecności filozofii w szkole wyższej będą poświęcone dwa kolejne rozdziały tego artykułu.

2. Filozofia jako przedmiot nauczania w szkole wyższej

Młody człowiek z filozofią styka się dopiero w szkole wyższej. W szkole średniej filozofia jest nieobecna. Występuje tam jedynie /w IV klasie, w wymiarze dwóch godzin tygodniowo/ propedeutyka nauki o społeczeństwie, obejmująca między innymi podstawy wiedzy o społeczeństwie i prawach jego rozwoju, które korelują z problematyką filozofii społecznej. Przedmiotu filozoficznego nie udało się

nie do tej pory wprowadzić do szkoły średniej mimo ogólnego przekonania o jego dużej potrzebie. W przeprowadzonej w lipcu 1984 r. ankiecie wśród nauczycieli szkół podstawowych i średnich województw bydgoskiego, toruńskiego, włocławskiego i pilskiego na 624 respondentów aż 570 /tj. 91,3 %/ wypowiedziało się za wprowadzeniem do szkoły średniej /w pierwszym rzędzie ogólnokształcącej/ propedeutyki filozofii. Uważam, że propedeutika filozofii w szkole średniej winna stać się wiodącym przedmiotem w kształtowaniu naukowego, humanistycznego światopoglądu jako koniecznego składnika osobowości współczesnego człowieka i członka społeczeństwa budującego socjalizm¹. Propedeutika filozofii winna obejmować podstawowe wiadomości z ontologii, teorii poznania i antropologii filozoficznej oraz elementy historii filozofii i główne kierunki filozofii współczesnej. Proponuję również wprowadzić do szkoły średniej dwa dalsze przedmioty nauczania: etykę i podstawy religioznawstwa /czy raczej nauki o religiach świata/².

Realizacja /nawet częściowa/ powyższych postulatów jest z pewnością sprawą nie tak bliskiej przyszłości. Na razie jest taka sytuacja, że absolwent szkoły średniej, który uzyskał indeks studenta, nie tylko że nie posiada wiedzy filozoficznej, ale również /poza nielicznymi wyjątkami/ nie podejmuje refleksji teoretycznych. Powinno tego uczyć szkoła wyższa. A jaka jest sytuacja w szkołach wyższych w kwestii nauczania filozofii i wychowania światopoglądowego². Otóż trzeba powiedzieć, że wychowanie światopoglądowe w szkole wyższej przeżywa dzisiaj swoisty kryzys. Wpłynął na to z pewnością między innymi formalizm w nauczaniu filozofii. Jan Szmyd zauważa, że "uczelnia wyższa, stanowiąca formalnie zespół elementów socjalizacji młodzieży i kształtowania ich światopoglądu przestała sprawować kontrolę nad tym procesem i nie stanowi obecnie instytucji spełniającej efektywnie funkcje wychowania społeczno-politycznego i wypełniającej cele laicyzacyjne. (...) znacznie zmalała w ostatnich latach rola w tej dziedzinie dydaktyki przedmiotów społeczno-politycznych"³. Ostra to ocena, ale chyba prawdziwa. Trzeba też stwierdzić, że wydarzenia ostatnich lat obniżyły autorytet tzw. ideologicznych przedmiotów w szkole wyższej. Nauczyciele akademicki wykładający i prowadzący ćwiczenia z tych przedmiotów stopniowo odbudowują ich znaczenie w całokształcie procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły wyższej. Słusznie ocenia też Jan Szmyd stosunek studentów do tych przedmiotów: "Młodzież akademicka jest na ogół krytycznie nastawiona do instytucjonalnych form kształtowania poglądów, m.in. poprzez przedmioty społeczno - polityczne.

Krytycznie odnosi się do całościowych i doktrynalnych konstrukcji myślowych o charakterze ideologicznym i politycznym. Chce natomiast myśleć samodzielnie i sama dochodzić do określonych orientacji w tej dziedzinie⁴.

Przedstawiona wyżej sytuacja wymaga radykalnych zmian w programach i dydaktyce filozofii. Ostatnie zmiany programowe pozwalają żywić umiarkowany optymizm. W roku akademickim 1983/84 wdrożono do praktyki opracowany przez Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki nowy /tymczasowy/ program nauczania filozofii dla pozafilozoficznych kierunków studiów pt. "Filozofia"⁵. Przy opracowywaniu tego programu zostały uwzględnione uwagi instytutów /zakładów filozofii poszczególnych szkół wyższych oraz wnioski i dezyderaty zgłaszane na konferencjach i naradach filozofów w latach 1982-1983. Po dalszych /już zasadniczych/zmodyfikowanych program ten ma szansę zostać zaakceptowany przez środowisko filozoficzne jako program stały.

Program składa się z trzech części: elementów historii filozofii, elementów systematycznego wykładu problematyki filozoficznej i przeglądu kierunków filozoficznych współczesności. Zarys historii filozofii obejmuje główne nurty, stanowiska i problemy myśli filozoficznej w Starożytności, Średniowieczu, Odrodzeniu, w wieku XVII, Oświeceniu, w klasycznej filozofii niemieckiej, w pozytywizmie. W końcu tej części zawarto genezę marksizmu oraz ewolucję myśli filozoficznej XX wieku ze szczególnym uwzględnieniem marksistowskiej myśli filozoficznej. W programie wymienieni są następujący filozofowie: Platon, Arystoteles, Epikur, Sokrates, Abelard, Ockham, św. Tomasz z Akwinu, Erazm z Rotterdamu, Giordano Bruno, F. Bacon, Kartezjusz, Spinoza, Locke, Berkeley, Hume, Kant, Hegel, Feuerbach, Marks. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż program nakazuje włączenie do części historycznej wybranych kwestii z dziejów polskiej myśli filozoficznej.

Druga część programu, będąca systematycznym wykładem problematyki filozoficznej, obejmuje następujące zagadnienia: dialektyka jako teoria i metoda poznania; główne stanowiska ontologiczne; spór materializmu z idealizmem; materia i świadomość, ewolucja problematyki materii; ruch i rozwój, dialektyczny obraz świata, problematyka ewolucji; główne stanowiska i spory teoriopoznawcze; społeczne uwarunkowania wiedzy; podstawowe pojęcia teorii społeczeństwa; zasadnicze kwestie filozofii człowieka; formy świadomości społecznej; moralność jako zjawisko społeczne.

Trzecia część programu stanowi przegląd kierunków filozoficznych współczesności. Uwzględnione zostały następujące kierunki: współczesne odmiany filozofii chrześcijańskiej; współczesna filozofia analityczna; fenomenologia; psychoanaliza i neopsychanaliza; marksizm /miejsce marksizmu we współczesnej kulturze filozoficznej, marksizm jako współczesna doktryna filozoficzna i jego ideologia rewolucyjnego przekształcania rzeczywistości, analiza wybranych problemów współczesnego rozwoju marksizmu, naukowe i polityczne aspekty współczesnego antymarksizmu/. Program nie podaje nazwisk przedstawicieli tych kierunków.

Trzeba w tym miejscu stwierdzić, że zawarte w programie elementy historii filozofii są zbyt skromne, zwłaszcza na kierunkach filologicznych, na kierunkach tych byłby bardzo potrzebny odrębny przedmiot pn. "Historia filozofii". Na filologii polskiej należałoby przy tym uwzględnić w stosunkowo szerokim zakresie wybrane problemy z dziejów polskiej myśli filozoficznej, na innych filologiach byłoby korzystne poszerzenie problematyki historii filozofii danego narodu.

Istnieje też problem właściwego doboru przedstawicieli poszczególnych epok, kierunków i stanowisk filozoficznych. Jest to sprawa bardzo ważna, gdyż umieszczenie nazwiska filozofa w programie szkoły wyższej może przesądzać o znalezieniu się tego filozofa w funkcjonującym w potocznej świadomości społecznej niepisanym kanonie kultury. Istotnym komponentem tego kanonu kultury jest określony kanon wiedzy historyczno-filozoficznej. Czy przedstawiony wyżej poczet dwudziestu filozofów, jakich wymienia program jest na tyle reprezentatywny dla poszczególnych epok, kierunków, nurtów i stanowisk filozoficznych, aby mógł wejść do owego kanonu kultury? A zwróćmy jeszcze przy okazji uwagę, że w dość powszechnym przekonaniu historia filozofii jest decydującym czynnikiem w kształtowaniu kultury filozoficznej społeczeństwa. Sprawa jest z pewnością bardzo dyskusyjna. Dlatego przytoczę inny poczet filozofów, których znajomość wymagana jest od współczesnego tzw. człowieka kulturalnego. Poczet ten jest wynikiem wspomnianej już ankiety z lipca 1984 r. przeprowadzonej wśród 624 nauczycieli szkół podstawowych i średnich z województw bydgoskiego, toruńskiego, włocławskiego i pilskiego.

Filozofowie, których poglądy powinny być znane tzw. "człowiekowi kulturalnemu" /w liczbach bezwzględnych i odsetkach do N=624/

Lp.	Filozofowie, których powinien znać współczesny człowiek kulturalny	Liczba wskazań	%
1	Marks	565	90,54
2	Platon	532	85,26
3	Arystoteles	520	83,33
4	Engels	516	82,69
5	Lenin	474	75,96
6	Kartezjusz	381	61,06
7	Hegel	363	58,17
8	Feuerbach	356	57,05
9	Kant	347	55,61
10	Tomasz z Akwinu	339	54,33
11	Sokrates	336	53,85
12	Diderot	332	53,21
13	Wolter	321	51,44
14	Rousseau	318	50,96
15	Galileusz	315	50,48
16	Locke	308	49,36
17	Tatarkiewicz	305	48,88
18	Sartre	298	47,76
19	Kotarbiński	295	47,28
20	Augustyn	291	46,63
21	Pascal	286	45,83
22	Comte	284	45,51
23	Demokryt	249	39,90
24	Tales z Miletu	248	39,74
25	Heraklit	213	34,13
26	Kopernik	208	33,33
27	Giordano Bruno	181	29,01
28	F. Bacon	172	27,56
29	Epikur	168	26,92
30	Holbach	54	8,65
31	Berkeley	43	6,89
32	La Mettrie	17	2,72
33	Campanella	16	2,56

1	2	3	4
34	Teilhard de Chardin	14	2,24
35	Nietzsche	9	1,44
36	Newton	8	1,28
37	Hobbes	6	0,96
38	Leibniz	6	0,96
39	Spinoza	5	0,80
40	Freud	1	0,16
41	Morus	1	0,16
42	Russell	1	0,16

Ankieta nie objęła filozofów aktualnie żyjących. Wyniki ankiety, jak widać, są z pewnością interesujące. Na początku wykazu uplasowała się "wielka piątka": Marks, Platon, Arystoteles, Engels, Lenin. Przewaga tej piątki nad pozostałymi jest wyraźna. Szóste miejsce zajmuje Kartezjusz, znany przede wszystkim /i przeważnie jedynie/ jako autor "Cogito, ergo sum". Kolejne trzy miejsca zajmują czołowi przedstawiciele klasycznej filozofii niemieckiej. I jako ostatni w "pierwszej dziesiątce" przedstawiciel filozofii chrześcijańskiej - Tomasz z Akwinu. Poczet ten nie obejmuje jednak wybitnych przedstawicieli współczesnych kierunków filozoficznych i prawie w ogóle /poza Tatarkiewiczem i Kotarbińskim/ nie uwzględnia przedstawicieli filozofii polskiej. Istnieje zatem potrzeba zmiany owego kanonu kultury w zakresie jego treści historyczno-filozoficznej. Czy program podejmuje taką próbę? Problem ten wymaga dyskusji.

Jednym z istotnych czynników kształtowania kultury filozoficznej jest studiowanie dzieł klasycznych i to możliwie w całości. Przy stosunkowo niskim wymiarze godzin filozofii /ok. 90 godz./ i "przeładowaniu" programów nauczania, z wieloma dziełami klasyków studentów zapoznawać będą wypisy i wybory z literatury filozoficznej. Można także z nich korzystać pod warunkiem, że zostaną rzetelnie opracowane⁶.

Niezwykle istotnym czynnikiem kształtowania naukowego poglądu na świat i ogólnej kultury filozoficznej jest **rzetelne** zapoznanie studentów z filozofią marksistowską, będącą podstawą zwartego i konsekwentnego światopoglądu wyrastającego z naukowej tradycji, mającego fundament we współczesnej wiedzy przyrodniczej i społecznej i **zakorzenione-**

go w praktyce rozwoju ruchu robotniczego, w socjalistycznych dążeniach i przeobrażeniach współczesnego świata. Filozofia marksistowska pomaga w wypracowaniu wnikliwego stosunku do wszystkiego, co dzieje się w otaczającym nas świecie, pomaga w znalezieniu odpowiedzi na nurtujące ludzkość problemy, w postawieniu diagnozy i poszukiwaniu pozytywnych rozwiązań współczesnych konfliktów społecznych, zgodnie ze współczesną wiedzą i potrzebami współczesnego człowieka. Filozofia marksistowska ma duże znaczenie integracyjne dla kultury współczesnej, zwłaszcza dla specjalistycznie podzielonej kultury naukowej. Ważne jest też znaczenie filozofii marksistowskiej dla wyborów życiowych oraz dla kształtowania pełnej, wszechstronnie i harmonijnie rozwiniętej osobowości ludzkiej, celów swego życia oraz jego powiązań z życiem innych ludzi, społeczeństwa, narodu, ludzkości oraz z walką o rewolucyjne przeobrażenia społeczne dla kształtowania socjalistycznej koncepcji życia i stosunków międzyludzkich.

Jednak samo nauczanie filozofii nie wystarczy, aby ukształtować wysoką kulturę filozoficzną i naukowy światopogląd studentów. Muszą w tym uczestniczyć wszystkie przedmioty nauczania w szkole wyższej. I właśnie potrzebie tej drugiej, równoległej do pierwszej, obecności filozofii w szkole wyższej poświęcony będzie kolejny rozdział nieniejszego artykułu.

3. Problematyka światopoglądowo-filozoficzna w nauczaniu przedmiotów szczegółowych

Obecność filozofii w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły wyższej - obok istnienia filozofii jako przedmiotu nauczania - powinna również występować w postaci podejmowania przez wszystkie szczegółowe przedmioty nauczania refleksji światopoglądowo-filozoficznej. Nauczyciele przedmiotów szczegółowych w szkole wyższej rzadko jednak docierają do teoretycznej warstwy swej dyscypliny i tym samym rzadko sięgają do problematyki światopoglądowo-filozoficznej⁷. Wydaje się, że do szkoły wyższej można również odnieść uwagi, jakie Zenon Kawecki kieruje do szkoły średniej. Mówi on mianowicie, że oceniając z punktu widzenia wychowania światopoglądowego "efektywność pracy ideowo-wychowawczej szkoły można stwierdzić, iż w jej programach nie ma dostatecznego miejsca dla wiedzy bardziej ogólnej, o większym ładunku światopoglądowym, dla tzw. wiedzy międzyprzedmiotowej, integrującej szczegółowe treści nauczania z różnych dziedzin. Także w samym procesie nauczania niewy-

tarczająco zachęca się uczniów do właściwej refleksji światopoglądowej. Jak wiadomo, światopogląd nie jest po prostu logiczną konsekwencją zdobytej wiedzy. Aby wiedza mogła stać się elementem treści światopoglądu, potrzebna jest jej filozoficzna interpretacja i uogólnienie. Dopiero ona stwarza strukturę, w ramach której odkrycia naukowe stają się pomocne w całościowym zrozumieniu świata"⁸.

Bardzo krytycznie ocenia przedmioty szczegółowe Zdzisław Cackowski: "Przedmioty kierunkowe [...] mają dać specjalistyczną kompetencję pojmowaną coraz bardziej wąsko i profesjonalistycznie, a więc bez zwracania uwagi na kulturę logiczną, językową, na wymogi pewnej erudycji, która na wyższym poziomie jest istotnym warunkiem kompetencji w każdym /nawet najbardziej wąsko pojmowanym/ przedmiocie, bez zwracania uwagi na powiązania danej nauki z jej przeszłością, z innymi dziedzinami wiedzy i z szerszej pojmowaną duchową i materialną kulturą społeczeństwa. Tak wypreparowana dziedzina wiedzy traci swoją treść naukową i staje się raczej oderwanym zbiorem wiadomości i wskazań o charakterze rzemieślniczym niż elementem wiedzy naukowej. Nic dziwnego, że nie przygotowuje ona - bo w tej postaci nie może ona tego uczynić - młodego człowieka do podjęcia refleksji światopoglądowej"⁹.

Tak więc, aby zapewnić w szkole wyższej obecność refleksji światopoglądowo-filozoficznej, trzeba dokonać generalnej reorientacji treści i metod nauczania wszystkich przedmiotów¹⁰. Nauczyciele przedmiotów szczegółowych powinni zwracać uwagę na filozoficzne aspekty problematyki ich dyscyplin, na te zagadnienia, które swą ogólnością niejako wykraczają poza ramy dziedziny, z której się wywodzą¹¹. Nauczyciele akademicki wszystkich przedmiotów winni więc stale podnosić teoretyczny poziom wykładanych dyscyplin, wydobywać z nich problematykę filozoficzną i metodologiczną oraz inspirować refleksje światopoglądowo-filozoficzne. Istotną rolę w tym względzie odegrać może korelacja w nauczaniu filozofii i innych przedmiotów. Przez korelację w nauczaniu zwykło się rozumieć uwzględnianie w procesie nauczania określonych współzależności treściowych występujących w różnych przedmiotach nauczania, czyli wiązanie treści nauczania należących do różnych przedmiotów¹². Zadaniem korelacji jako ważnej zasady dydaktycznej, jest zlikwidowanie/a przynajmniej złagodzenie/"szufladkowania" wiadomości oraz przełamanie istniejącego "separatyzmu" i "izolacjonizmu" przedmiotowego, polegającego - jak trafnie zauważył dwadzieścia lat temu /a jest to niestety uwaga wciąż aktual-

na/ Mikołaj Kozakiewicz - na tym, że "pięć czy dziesięć przedmiotów nauczania stanowi w praktyce szkolnej pięć czy dziesięć równoległych, tzn. odizolowanych i nie przecinających się szlaków wiedzy, które roją się w dodatku od setek i tysięcy nie powiązanych ze sobą równie odizolowanych i równie rozlegle poznawanych informacji, wiadomości i umiejętności"¹³. Zadaniem korelacji jest budowanie pomostu między poszczególnymi dyscyplinami nauczania i tworzenia syntezy wiedzy zdobywanej przez studentów. Korelacja polega - jak mówi Wincenty Okoni - na "terytorycznym wiązaniu z sobą treści z różnych przedmiotów nauczania i tworzeniu układów integrujących w sobie treści tych przedmiotów"¹⁴.

Prawidłowo stosowana korelacja prowadzi do integracji treści nauczania poszczególnych przedmiotów, co ma istotne znaczenie w procesie kształtowania naukowego światopoglądu. Kształtowanie naukowego poglądu na świat jako całość wymaga bowiem unikania czysto erudycyjnego opanowywania izolowanych wiadomości a tworzenia syntez, prowadzących do formułowania uogólnień i praw naukowych. Z tego też punktu widzenia szczególnego znaczenia nabiera korelacja w nauczaniu tzw. przedmiotów ideologicznych /społeczno-politycznych/, tzn. filozofii, socjologii, ekonomii politycznej i nauki o polityce, które są /a przynajmniej powinny być/ nie tylko zasadniczym źródłem wiedzy dla studentów, ale mają również bezpośredni wpływ na kształtowanie światopoglądu studentów. Specjalna rola przypada tutaj filozofii. Już pół wieku temu, w roku 1935 Salomon Igel¹⁵ pisząc o dydaktyce propedautyki filozofii w szkole średniej, zwracał uwagę, że "dzięki swym wybitnym właściwościom syntetyzującym, korelacyjnym i koncentracyjnym filozofia łagodzi tzw. szufladkowość, która cechuje najlepiej nawet obmyślane programy szkolne. Te doniosłe z punktu widzenia dydaktycznego własności pochodzą stąd że wszelka wiedza naukowa miała swoje źródło w filozofii i w filozofii nauk znajduje swoje ujście. Własności syntetyzujące filozofii objawiają się w jej dążeniu do stworzenia harmonijnego poglądu na świat i życie, uzgodnionego z wynikami nauk szczegółowych. Właściwości korelacyjne filozofii dają nauczycielowi nieograniczoną wprost sposobność do korzystania na lekcjach szkolnych z metod i wyników nauk specjalnych"¹⁶. Właściwości koncentracyjne filozofii widzi S. Igel - za Kazimierzem Twardowskim - w tym, że uczniowie ujmują "wszystko czego się nauczyli i czego się dowiedzieli, z punktu widzenia kategorii logicznych i w świetle psychiki ludzkiej"¹⁷.

Można wyróżnić następujące płaszczyzny korelacyjne, gdzie spotyka się filozofia z socjologią, ekonomią polityczną i nauką o polityce. Są to jak gdyby punkty ogniskowe, w których zbiegają się refleksje filozoficzne z socjologicznymi, ekonomicznymi i politycznymi. Oto one:

Filozofia i socjologia ogólna¹⁸

- 1/ historyczne związki myśli filozoficznej i socjologicznej,
- 2/ miejsce i rola filozofii i socjologii ogólnej w teorii marksistowsko-leninowskiej,
- 3/ podstawowe kategorie materializmu historycznego i socjologii,
- 4/ prawa materializmu historycznego a podstawowe prawa socjologii,
- 5/ byt społeczny a świadomość społeczna - analiza filozoficzno-socjologiczna,
- 6/ formy świadomości społecznej - charakterystyka filozoficzno-socjologiczna,
- 7/ człowiek jako istota społeczna,
- 8/ zbiorowość a jednostka,
- 9/ osobowość człowieka, jej biogenne i społeczne czynniki,
- 10/ filozoficzno-socjologiczna analiza pracy,
- 11/ społeczno-moralne aspekty pracy ludzkiej,
- 12/ filozoficzno-socjologiczne aspekty problematyki klas społecznych i walki klasowej,
- 13/ filozoficzno-socjologiczne aspekty rewolucji społecznej,
- 14/ filozoficzno-socjologiczna problematyka państwa,
- 15/ filozoficzno-socjologiczne aspekty problematyki narodu, ojczyzny, patriotyzmu i internacjonalizmu,
- 16/ filozoficzno-socjologiczne aspekty tolerancji, wolności, równości i sprawiedliwości społecznej,
- 17/ kultura w ujęciu filozoficznym i socjologicznym,
- 18/ filozoficzno-socjologiczna problematyka wojny i pokoju,
- 19/ filozoficzno-socjologiczna problematyka antropodestrukcyjnych skutków rozwoju techniki,
- 20/ filozoficzno-socjologiczna analiza rozwoju społeczeństwa socjalistycznego /w tym Polski Ludowej/,
- 21/ przemiany społeczno-moralne w Polsce Ludowej.

Filozofia i ekonomia polityczna¹⁹

- 1/ historyczne związki myśli filozoficznej i ekonomicznej,

- 2/ miejsce i rola filozofii i ekonomii politycznej w marksizmie,
- 3/ podstawowe kategorie materializmu historycznego i ekonomii politycznej,
- 4/ prawa materializmu historycznego a prawa ekonomiczne,
- 5/ ekonomiczne warunki bytu człowieka i rozwoju społecznego,
- 6/ produkcja materialna podstawą życia społecznego,
- 7/ filozoficzne i ekonomiczne aspekty pracy ludzkiej,
- 8/ wzajemne zależności między siłami wytwórczymi i stosunkami produkcji,
- 9/ wzajemne zależności między bazą i nadbudową,
- 10/ byt społeczny ludzi i ich świadomość społeczna,
- 11/ filozoficzne i ekonomiczne problemy postępu technicznego,
- 12/ filozoficzne i ekonomiczne uzasadnienie prawidłowości społeczno-politycznych zjawisk i procesów zmierzających do obalenia kapitalizmu i urzeczywistnienia formacji komunistycznej,
- 13/ filozoficzna i ekonomiczna analiza ogólnych prawidłowości i specyficznych cech budowy socjalizmu w różnych krajach,
- 14/ budowa socjalizmu a poziom rozwoju ekonomicznego danego kraju - teoria i praktyka,
- 15/ filozoficzne aspekty międzynarodowych stosunków ekonomicznych,
- 16/ filozoficzne aspekty współzawodnictwa ekonomicznego dwóch systemów społeczno-gospodarczych: kapitalizmu i socjalizmu,
- 17/ filozoficzne i ekonomiczne problemy przechodzenia od socjalizmu do komunizmu.

Filozofia i nauka o polityce²⁰

- 1/ historia polityki i myśli politycznej jako komponent historii filozofii,
- 2/ podstawowe kategorie materializmu historycznego i nauki o polityce,
- 3/ filozofia społeczna a ogólna teoria polityki - przegląd stanowisk
- 4/ polityka a moralność,
- 5/ świadomość polityczna jako forma świadomości społecznej,
- 6/ świadomość prawna jako forma świadomości społecznej,
- 7/ klasy społeczne jako podmioty polityki,
- 8/ podmiotowość polityczna wielkich grup społecznych, organizacji politycznych i jednostek w rolach politycznych,
- 9/ kultura filozoficzna a kultura polityczna społeczeństwa i jej uwarunkowania,

- 10/ filozoficzne i polityczne aspekty państwa
- 11/ filozoficzne i polityczne aspekty rewolucji społecznej jako prawidłowości zmiany formacji społeczno-ekonomicznej,
- 12/ filozoficzne i polityczne aspekty narodu i procesów narodotwórczych,
- 13/ filozoficzna i polityczna problematyka ojczyzny,
- 14/ patriotyzm i internacjonalizm a nacjonalizm i kosmpolityzm - analiza filozoficzno-polityczna,
- 15/ tolerancja, wolność, równość i sprawiedliwość jako wartości moralne i społeczno-polityczne,
- 16/ filozoficzne i polityczne aspekty wojny i pokoju,
- 17/ filozofia - ideologia - doktryny - programy polityczne sił społecznych.

Jak widać, istnieją szerokie możliwości stosowania korelacji w nauczaniu filozofii i innych nauk społecznych, zgrupowanych zwykle w instytutach nauk społecznych szkół wyższych. Istnieją też duże możliwości korelacji w nauczaniu tych przedmiotów i przedmiotów pedagogicznych²¹.

x^xx

W Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy od roku 1975, w którym powołano Międzywydziałowy Instytut Nauk Społecznych, korelacja w nauczaniu przedmiotów zgrupowanych w tym Instytucie/filozofii, socjologii, ekonomii politycznej i nauk politycznych/staje się stopniowo jednym z najważniejszych zadań dydaktyczno-wychowawczych. W październiku 1976 roku została zorganizowana specjalna narada pracowników Instytutu poświęcona wypracowaniu form i metod stosowania zasady korelacji w nauczaniu przedmiotów społecznych. Od tego czasu przyjął się zwyczaj odbywania na początku każdego roku akademickiego narady przedstawicieli poszczególnych przedmiotów nauczania, na której ustala się sposoby realizacji zasady korelacji w nauczaniu tych przedmiotów. Uzgodnienia nauczycieli poszczególnych przedmiotów znajdują swój wyraz w szczegółowych rozkładach materiału nauczania. Ustalenia przyjęte przez pracowników prowadzących wykłady z tych przedmiotów ulegają dalszej konkretyzacji w trakcie ćwiczeń. Asystenci prowadzący ćwiczenia z tych przedmiotów kontaktują się wzajemnie w ciągu roku akademickiego. Podejmowane są też próby przedstawiania niektórych problemów teoretycznych i praktycznych korelacji w nauczaniu przedmiotów społecznych w referatach i artykułach

naukowych. W ostatnim czasie obserwuje się też nieco szersze stosowanie zasady korelacji w nauczaniu nauk społecznych oraz pedagogicznych i psychologicznych.

Trzeba jednak z przykrością stwierdzić, że korelacja jest ciągle jeszcze niedoceniana w teorii i praktyce pedagogicznej. Nauczyciele nie uświadamiają sobie w pełni korzyści, jakie niewątpliwie z niej wynikają. Stan ten mogą zmienić uczelnie kształcące nauczycieli, nadając zasadzie korelacji należną jej rangę w procesie kształcenia i to w podwójnym sensie: same stosując tę zasadę w procesie nauczania i wyposażając studentów w umiejętności jej stosowania w ich przyszłej pracy nauczycielskiej.

PRZYPISY

- ¹Por. Cackowski Z., Nauczanie szkolne a kształcenie światopoglądowe, W: Cackowski Z., Trud i sens ludzkiego życia, Warszawa 1981 s.311
- ²O potrzebie tych trzech przedmiotów /propedeutyki filozofii, etyki, i nauki o religiach świata /mówi Zdzisław Cackowski, op.cit. s.315-316, 318, Propedeutyka filozofii powinna według niego obejmować także podstawowe wiadomości ze współczesnej psychologii /zwłaszcza psychologii uczuć/ oraz pewne wiadomości z estetyki.
- ³Szmyd J., Jak kształtować światopogląd młodzieży akademickiej?, "Argumenty" 1984, nr 18/1338/ s.3. Prof.dr hab. Jan Szmyd. z Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie przedstawił ten artykuł w wersji rozszerzonej na konferencji poświęconej sytuacji światopoglądowej wśród młodzieży akademickiej, jaka odbyła się w marcu 1984 r. w Cedzynie koła Kielc.
- ⁴Ibidem
- ⁵Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Filozofia, Ramowy program nauczania dla pozafilozoficznych kierunków studiów, Warszawa 1983
- ⁶Rok 1983 okazał się szczęśliwym dla wyborów tekstów z filozofii współczesnej. Do tego czasu nauczyciele filozofii korzystali głównie z wyborów tekstów zamieszczonych w książce pt. Filozofia i socjologia XX wieku, wyd.2 rozszerzone i uzupełnione, T.1-2, Warszawa 1965, Wiedza

Powszechna, seria, "Myśli i Ludzie" oraz w książce pt. Drogi współczesnej filozofii, wybrał i wstępem opatrzył M.J.Siemek, Warszawa 1978. W roku 1983 ukazały się następujące wybory tekstów filozoficznych: Filozofia współczesna, pod red. Z.Kuderowicza, T.1-2, Warszawa 1983, Wiedza Powszechna, seria Myśli i Ludzie; Współczesne kierunki filozoficzne, praca zbiorowa pod red. Z.Cackowskiego, Warszawa 1983, Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej i Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych; Kierunki filozofii współczesnej, Część I, pod red. J.Czarkowskiego, J.Pawlaka i J.Pawłowskiego, Toruń 1983, Uniwersytet Mikołaja Kopernika. /Przewiduje się ukazanie dalszych trzech części. W pierwszej części znalazły się teksty reprezentujące neopozytywizm, fenomenologię, psychoanalizę, egzystencjalizm, personalizm Emmanuela Mouniera, ewolucjonizm Teilharda de Chardin, hermeneutykę Hansa G.Gadamera i racjonalizm krytyczny. Jak zapowiada w przedmowie Józef Pawlak, w drugiej części znajdują się teksty reprezentujące m.in. strukturalizm, pragmatyzm, neotomizm, szkołę frankfurcką i neoracjonalizm. Część trzecia będzie poświęcona najważniejszym nurtom filozofii marksistowskiej, a część czwarta - wybranym problemom filozofii polskiej XX wieku/. W 1983 r. ukazał się również wybór pism Habermasa: Jürgen Habermas, Teoria i praktyka. Wybór pism, wybrał, opracował i posłowiem opatrzył Z.Krasnodębski, wstępem poprzedził S.Rainko, przełożyli M.Łukasiewicz, Z.Krasnodębski, Warszawa 1983. Należy też w tym miejscu odnotować ukazanie się książki pt. Filozofia wieku dwudziestego, pod red. J.Lipca, Rzeszów 1983, zawierającej 37 opracowań historyczno-filozoficznych poświęconych myśli współczesnej pióra 32 autorów.

⁷Zwraca na to uwagę Cackowski Z., Rola nauczyciela akademickiego w kształtowaniu światopoglądu studentów, W: Cackowski Z., Trud i sens ludzkiego życia. op.cit. s.375 et passim.

⁸Kawecki Z., Światopogląd maturzystów /na podstawie badań empirycznych/, Warszawa 1981 s.101. Autor zrealizował swoje badania w roku 1977 techniką audytoryjną, przy pomocy anonimowej ankiety i objął nimi 8909 maturzystów oraz 3633 uczniów klas pierwszych średnich szkół ogólnokształcących i zawodowych.

⁹Cackowski Z., Rola nauczyciela akademickiego w kształtowaniu światopoglądu studentów, op.cit. s.382-383

¹⁰Zwraca na to uwagę Cackowski Z., Filozofia w szkole: wartości oferowane i warunki jej skutecznego funkcjonowania, W: Cackowski Z. Trud

i sens ludzkiego życia, op.cit. s.360 i n.

- ¹¹ Por. w związku z tym interesujące rozważania Leszka Kasprzyka i Adama Węgrzeckiego na temat stosunku filozofii do nauk szczególnych, zawarte w ich podręczniku pt. Wprowadzenie do filozofii, Warszawa 1974 s.19-23
- ¹² Por. Mała encyklopedia pedagogiczna, pod red. M.Jakubowskiego i W.Pomykała, "Wychowanie" 1970/71, s.575 /autor hasła: J.Kulpa/
- ¹³ M.Kozakiewicz, O światopoglądzie i wychowaniu, Warszawa 1965 s.139
- ¹⁴ Okoń W., Słownik pedagogiczny, wyd. 3, Warszawa 1984 s.139 /hasło: korelacja w nauczaniu/
- ¹⁵ Salomon Igel /1889-1942/, doktor filozofii, nauczyciel i dyrektor szkół ogólnokształcących we Lwowie. W 1942 r. odebrał sobie życie. Uczeń Kazimierza Twardowskiego. Patrz Filozofia w Polsce. Słownik pisarzy, Wrocław 1971 s.130 /autor hasła: T.Czeżowski/. Por. również: Woleński J., Szkoła lwowsko-warszawska, W: Filozofia wieku dwudziestego, pod red. J.Lipca, Rzeszów 1983 s.192
- ¹⁶ Encyklopedia wychowania, pod red. Lempickiego S., Gottlieba W., Suchodolskiego B., Włodarskiego J., T.2 Warszawa 1935 s.450-451
- ¹⁷ Ibidem, s.451. Por. Twardowski K., Filozofia w szkole średniej, "Ruch Filozoficzny", R.V; 1919-1920 s.2
- ¹⁸ Por. Fryckowski E., Filozofia i socjologia - wzajemny stosunek i korelacja w nauczaniu, Prace Komisji Filozofii i Socjologii, Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego, T.7, Warszawa - Poznań 1984
- ¹⁹ Por. Fryckowski E., Stosunek wzajemny filozofii i ekonomii politycznej jako dyscyplin naukowych i przedmiotów nauczania w szkole wyższej, Studia z Nauk Społecznych z.7, Bydgoszcz 1986
- ²⁰ Por. Fryckowski E., Filozofia i nauki polityczne - ich wzajemne związki jako dyscyplin naukowych i przedmiotów nauczania w szkole wyższej, Studia z Nauk Społecznych z.6, Bydgoszcz 1984
- ²¹ Por. Fryckowski E., Filozofia i teoria wychowania - interdyscyplinarne powiązania i korelacja w nauczaniu, W: Wybrane problemy teorii i historii wychowania, pod red. Tchorzewskiego A., Bydgoszcz 1983; Fryckowski, Filozofia i pedagogika - związki interdyscyplinarne i korelacja w nauczaniu patriotyczno-obronnym, W: Kształcenie i

wychowanie dla obronności kraju, /Materiały z konferencji, która odbyła się 9 grudnia 1980 r. w Wojskowej Akademii Politycznej/ Warszawa 1983

ZWEI VORKOMMENSARTEN DER PHILOSOPHIE IN DER DIE LEHRER BILDENDEN HOCHSCHULE

Die Zusammenfassung

Der Verfasser des Artikels stellt den aktuellen Stand des Philosophievorkommens in der die Lehrer bildenden Hochschule dar und gibt gleichzeitig eine ganze Reihe der Postulate, welche die Situation in diesem Bereich verbessern könnten. Der Autor bespricht zwei Erscheinungsformen der Philosophie in der Hochschule: als ein Lehrfach und als Lehrereinflüsse in den einzelnen Fächern durch die Aufnahme der weltanschaulich-philosophischen Problematik. Einen großen Wert spricht der Verfasser der Korrelation im Lehren der Philosophie und anderer Fächer zu; er zeigt auch die Möglichkeiten ihrer Realisation auf Beispiel der Erfahrungen in der Pädagogischen Hochschule in Bydgoszcz.